

6.

A szövegjelentés síkjainak bemutatása *A hiúz* című Áprily Lajos-novella részletének elemzésével

DOBI EDIT

1. Bevezetés

Tanulmányom középpontjában a szemiotikai textológiai jelentésrepresentáció néhány központi modellalkotó kategóriájának és magának az elemzés módszerének bemutatása áll felelevenítve az 1998-ban indult Poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram kezdeti szakaszában végzett kutatást, amely Áprily Lajos *A hiúz* című novellájából vett szövegrészlet elemzésén keresztül törekedett minél árnyaltabb képet adni a szövegmondat-összetevők és a szövegmondatok lineáris elrendezésének szövegjelentést befolyásoló szerepéről. Ennek értelmében nem új kutatási eredményekről írok, hanem a kutatócsoport szemiotikai textológiai vonatkozású szövegvizsgálatainak egyik első meghatározó vállalására támaszkodva szemléltetem rendszerben a szövegjelentés szemiotikai textológiai reprezentációjának kulcskategóriáit.

A dolgozat keretében tehát

- egyrészt vissza kívánok nyúlni a szóban forgó kutatáshoz, röviden ismertetve, hogy milyen általános elvek és szabályszerűségek fogalmazódtak meg a kutatócsoport tagjainak elemzései alapján, amelyek támpontként szolgálnak a kommunikatív jelentéssík sajátosságainak definiálásához;
- másrészt pedig kibővítem az említett szövegrész elemzését olyan irányokban, amelyek révén képet kapunk a másik három (az értelmi, a referenciális és az asszociációs) jelentéssík reprezentációjának szerepéről a szövegrész globális jelentésleírásában (és általában véve a szövegek jelentésének komplex reprezentációjában), valamint magában a szemiotikai textológiai jelfelfogásban is; egyúttal ugyanazon példaszöveg vizsgálatán keresztül láthatjuk a kommunikatív jelentéssík helyét és szerepét a jelentéssíkok szemiotikai textológiai rendszerében.

1999-ben jelent meg a szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzésével foglalkozó tanulmánykötet az ünnepelt Szikszainé Nagy Irma szerkesztésében, ez az *Officina Textologica* sorozat harmadik része volt Petőfi S. János programadó kiadványa és a korreferencialitás kérdéskörével foglalkozó második kötet után.

A szóban forgó kötetben megjelent tanulmányok szerzői által elvégzett elemzések célkitűzéséről, a feladatokról a Petőfi S. János által írt *Előszó*ban a következőt olvashatjuk (ezt teljes terjedelmében idézem, hogy világosan kirajzolódja-

nak a kommunikatív jelentés szemiotikai textológiai vizsgálatának kezdeti, kísérleti lépései):

„Az elemzések céljára ugyanabból a szövegből – Áprily Lajos „A hiúz” című elbeszélésének első öt bekezdéséből – választottunk ki először (I) egy olyan tagmondatot, amely egy mellérendelő összetélt tartalmazó szövegmondat első tagmondata, másodsor (II) egy teljes (de egyszerű) szövegmondatot, végül (III) egy öt mellérendelt – egymástól szintaktikailag független – tagmondategységből álló összetett szövegmondatot, s azok belső elrendezhetőségének elemzésére kértünk fel kollégákat.

A belső elrendezhetőség vizsgálatát mindhárom esetben úgy készítettük elő, hogy az adott szöveg szóban forgó szövegtagmondatát, illetőleg szövegmondatát töröltük, és megadtuk összetevőik valamennyi elfogadhatónak tartható elrendezését annak jelzése nélkül, hogy melyik elrendezés található az adott szövegben. A kreatív gyakorlatok körébe sorolható elemzési feladatok annak meghatározásából álltak, hogy az egyes esetekben a lehetséges elrendezések közül melyik (melyek) tartható(k) elfogadhatónak és melyik (melyek) nem.

Mindhárom szövegrész elemzésére három-három személyt kértünk fel, kettőt arra, hogy ő maga végezze el az elemzést, egyet pedig arra, hogy az elemzést végeztesse el egy szeminárium hallgatóival, és összesítse/értékelje annak eredményeit.

A jelen kötet az ezekre a felkérésekre beérkezett kilenc tanulmányt tartalmazza, a következő elrendezésben. A kötet a három feladatnak megfelelően három részre tagolódik. Mindegyik rész a szóban forgó feladat leírásával kezdődik, amelyet először a két egyéni, majd a csoportos feladatmegoldás követ.

Minthogy szinte mind a kilenc elemzés más-más módszert követ, a kötet igen változatos információkat szolgáltat az ilyen típusú elemzések elvégzéséhez” (Petőfi S. 1999: 11).

A 25 évvel ezelőtt megjelent elemzések valójában a Petőfi S. János által megformáltság-központúnak nevezett nyelvészet koncepcióját igyekeztek gyakorlati síkon minél árnyaltabban alátámasztani. Az elméletalkotás fázisában a globális cél a rendszernyelvészet és a szövegnyelvészet viszonyának minél explicitebb leírása volt, és ebben az alapvetően generativista forrású transzformációs nyelvészeti komponens nagy szerepet játszott. A szemiotikai textológia komplex jelfogalmának és azóta kidolgozott és részleteiben továbbfejlesztett elméleti keretének ismeretében úgy gondolom, hogy – noha a generatív nyelvészet formalista felfogása nem igazán vitte előre a kontextusfüggő jelentés reprezentációs modelljének kidolgozását – a kommunikáció mentális tartalmak interakciójaként való felfogásával, a konstingencia kategóriájának meghatározásával a hangsúly

az alkotói és a befogadói tudásbázis szerepének vizsgálatára helyeződött. Ez pedig a jelentésreprezentáció pragmatikai attitűdjének erősödéséhez vezetett a szöveg mint komplex jel jelentésének leírásában.

Az, ahogyan Petőfi S. a szövegnyelvészet szerepét jellemzi pár évvel a kutatóprogram felvázolása után, jól alátámasztja ezt:

„A szövegnyelvészet feladata egyrészt az, hogy a szövegek szövegmondataihoz lexikogrammatikai alapszerkezet-reprezentációt, valamint az annak lehetséges lineáris elrendezéseire vonatkozó információt rendeljen, másrészt az, hogy argumentumokat szolgáltatson annak megvilágítására, hogy az adott szöveghelyeken a szóban forgó alapszerkezeteknek miért az a manifesztációja fordul elő, amelyik előfordul. Minthogy a szövegmondatok a legtöbb esetben hiányosak, azaz nem tekinthetők olyan értelemben önállóaknak, mint a rendszermondatok, a megfelelő lexikogrammatikai alapszerkezet-reprezentációk hozzárendelése a legtöbb esetben megkívánja a szövegmondatok rendszermondatszerű kiegészítését. Mind e kiegészítések végrehajtásához, mind az argumentációk megalkotásához azonban az esetek jó részében a nyelvészeti ismereteken túlmenő szövegtani és világra vonatkozó ismeretek alkalmazására is szükség van” (Petőfi S. 1999: 8).

A szövegnyelvészet feladatának e rövid összegzése gyakorlatilag magában foglalja a szemiotikai textológiai szövegjelentés-felfogás négy kulcskategóriáját, a jelentés négy teoretikus síkját, amelyek együttesen alkotják a szövegjelentést, és amelyek szisztematikus elemzése a szemiotikai textológiai szövegjelentés-reprezentáció alapja:

- 1) „az adott szöveghelyeken a szóban forgó alapszerkezeteknek miért az a manifesztációja fordul elő, amelyik előfordul” szempont a kommunikációs helyzet és a szöveggörnyezet alkotói szórend- és mondatrendválasztást befolyásoló szerepét helyezi a jelentésvizsgálat fókuszába, megalapozva a **kommunikatív jelentéssík** kategóriáját;
- 2) „a szövegmondatok rendszermondatszerű kiegészítése” **az értelmi jelentéssík** leírásának eszköze;
- 3)–4) „a nyelvészeti ismereteken túlmenő szövegtani és világra vonatkozó ismeretek alkalmazása” a tudásbázis szerepének előtérbe kerülésével áll összhangban, és mind a **referenciális**, mind **az asszociációs jelentéssík** leírásában fontos szerephez jut.

Jelen tanulmány keretében először röviden körvonalazom a befogadói percepció és interpretáció tudásbázis-alapú felfogását, megrajzolva azt a procedúrát, amelyet a szemiotikai textológia feltételez a szövegek jelentésértelmezésének hátterében, de részben már előzményként is (l. 2 fejezet). Ezt követően az Áp-

rily-novellarészlet elemzésével bemutatom, hogy az említett négy jelentéssík milyen módszerrel, mely lépéseket követve reprezentálható a szemiotikai textológia szemléletét véve alapul (1. 3. fejezet). A kitekintésben a kutatási terület tágabb kontextusáról, aktuális kérdéseiről, a közeljövő lehetséges feladatairól esik szó (1. 4. fejezet).

2. Röviden a szövegjelentés-reprezentáció tudásbázis-alapú felfogásáról

Az, hogy a szövegek jelentésének vizsgálatát milyen elméleti alapon, mely elemző apparátus mely kategóriáival képzeljük el, véleményem szerint döntően azon múlik, hogy az értelmező nézőpontját hol helyezzük el. Ebben szerintem két fő pólus létezik: a szövegen kívüli és a szövegvilágban benne lévő nézőpont. A szemiotikai textológiai jelentésmegközelítés keretében az utóbbi szerint tekintünk a szöveg jelentésleírására és ennek kategóriáira: maga az elemző is része a szövegjelentésnek az arról való tudásnak a birtokában, hogy minden paramétere változóként van jelen a jelentésreprezentáció procedúrájában.

Az interpretáció kiindulópontja az értelmező egyén jelentésreprezentáló szándéka, amelyhez támpontként az értelmező adott pillanatban rendelkezésre álló tudása szolgál. Ezt a tudást Petőfi S. János **tudásbázisnak** nevezi, amelynek tartalmi elemei szerinte három szektorba rendezhetők: a tudás/hiedelem, a feltevések és az elvárások szektorába; ezekre – megnevezésük itteni sorrendje szerint – csökkenő mértékű interszubsztitívitás jellemző. A tudásbázisokat Petőfi S. informatív konfigurációba is rendezi, három kategóriát különböztetve meg. A **tipológiai bázis** a szövegtípusokra és a kommunikációs helyzet típusaira vonatkozó tudást és feltételezéseket foglal magában, az interpretációfolyamatban kitüntetett szerepe van, hisz az értelmező szöveghez való viszonyát alapjaiban meghatározza. Tulajdonképpen összefüggésbe hozható Tolcsvai Nagy Gábor *mentális ösvény* fogalmával (Kövecses–Benczes 2010: 135–136, Tolcsvai Nagy 2010: 42), hiszen az, hogy a befogadó az értelmezés műveleteiben a háttértudásának mely elemeit használja, attól függ, hogy az éppen értelmezett szöveget mely szövegtípusba sorolja, valamint hogyan ítéli meg az adott kommunikációs helyzet fajtáját. Ettől függnnek az értelmezett szöveggel kapcsolatos elvárásai is. Az interpretáció **centrális bázisa** a tudás és a feltevések összes típusát tartalmazza médiumspecifikusan rendszerezve. Léteznek ún. **lokális bázisok** is, amelyek elemei pedig az interpretáció centrális bázisából kiválasztott tudáselemek közötti lehetséges kapcsolatokat tartalmazzák.

A jelentésreprezentációt alapjaiban határozza meg a kommunikáló felek tudásbázisai közötti megfelelés, illetve átjárhatóság. Minél nagyobb az eltérés a kommunikáló felek tudásbázisai között, annál nagyobb az esély a szövegjelentés nemértésére vagy félreértésére, azaz a közlő és a befogadó jelentésreprezentációja közötti eltérés akár olyan mértékű is lehet, hogy hátráltatja vagy megakadályozza.

lyozza az eredményes kommunikációt. Petőfi S. – azzal, hogy az interpretáció jellemzésében számol az egyéni kognitív működések értelmezést, ill. kommunikációt befolyásoló szerepével, és ezt a terminológiával megragadhatóvá teszi – a szemiotikai textológiai kommunikátum- és kommunikációmegközelítést kognitív-pragmatikai szemléletű szövegelméleti keretté tágítja. (Vö. Dobi 2021: 69.)

Lényeges pont a szövegjelentés magyarázatában a szöveg-összefüggőség nyelvi eszközrendszerének a vizsgálata is, mert bár fizikai értelemben a szöveg-értelmezés kiindulópontja a tartalom nyelvi megformáltsága, az eddigi szövegelemzések azt igazolják, hogy a szövegek textualitásának, valamint koherenciájának nem feltétele a szövegek nyelvi jólformáltsága és a fizikai megformáltság összefüggősége.

A szemiotikai textológia keretében értelmezett szövegösszefüggés-kategóriák forrása Charles Morris szemiotikai rendszere (1964), amely alapján a szöveg összefüggőségének szintaktikai, szemantikai és pragmatikai síkja különböztethető meg. Morris a folytonosságot kifejező szintaktikai eszközöket a konnexitás, a szemantikákat a kohézió, a pragmatikaiakat a koherencia kategóriájába sorolja. A szövegösszefüggés eszközrendszerére tágabban tekintve bármi, ami a szöveg jelentésbeli összefüggéséhez hozzájárul – például fonetikai, prozódiai, stilisztikai jelenségek vagy a verbálistól eltérő médiumok –, hat a befogadó jelentésrepresentációs működésére. A szövegek textualitásának teljesülését általában a koherenciájuk mértékével jellemzik, abban azonban, hogy a koherencia milyen feltételekhez kötött, az egyes szövegtanok nem feltétlenül értenek egyet.

A szemiotikai textológia keretében a szövegösszefüggést jellemző síkok rendszere kiegészül a konstringencia kategóriájával, amely olyan esetekben is lehetőséget teremt a textualitás magyarázatára, amelyekben a szöveg nyelvi síkjának jelenségei alapján ez nem tehető meg. A konstringencia a szöveghez rendelt tényállás folytonossága, összefüggősége. Petőfi S. így jellemzi a konstringencia központi szerepét: „Ma már általánosan elfogadható az a nézet, hogy egy verbális képződmény koherenciája (szövegsége) nem nyelvi szövetének összefüggőségétől – konnexitásától és/vagy kohéziójától – függ, hanem attól, hogy a nyelvi szövete által feltehetően utalt tényállásokat szerves egységű tényállás-konfigurációnak (tényállás-együttesnek), más kifejezéssel élve konstringens képződménynek tudjuk-e elfogadni” (Petőfi S. 2009: 69) Számos szövegelemzés vezetett ahhoz a véleményhez, hogy a konstringenciát többféle befogadói mentális aktussal azonosítva jellemezhetjük az interpretáció típusától függően: beszélhetünk a befogadó konstringenciaitételéről (pl. egy nem prototipikus szöveg befogadása-kor), de a jelentésfolytonosság lehet a befogadó pillanatnyi benyomása is (valószínűleg a mindennapi kommunikáció szövegeinek értelmezésekor erről van szó), illetve a két működés között a tudatosság foka alapján valószínűleg több formája létezhet. A konstringencia kategóriájának bevezetése összességében azt a célt szolgálja, hogy a szövegek textualitásának leírása differenciáltabb legyen,

azaz jellemezni lehessen a befogadó mentális működését, amelynek eredménye egy szöveg koherens szöveggént való értelmezése.

3. A jelentéssíkok elemzése Áprily novellarészletében

Ahogy ezt fentebb, a tudásbázis szövegértelmezésbeli szerepével kapcsolatban bemutattam, bármely szöveg jelentésének értelmezése (akár elemzési céllal, akár nem) előzetes tudáselemeket mozgósít, amelyek az értelmezési procedúra egyes fázisaiban eltérő nyomatékkal, funkcióval jutnak szerephez. Ezek némelyike határozottabban hozzákapcsolódik egy vagy több jelentéssík reprezentációjához (pl. mondat- és szöveggrammatikai ismereteink, irodalmi és kulturális, valamint életrajzi ismereteink stb.); mások (például szövegtipológiai ismereteink) szövegértelmezői elvárásainkra hatnak.

Elemzésem tárgya tehát Áprily *A hiúz* című novellájának első öt bekezdése. A jelentéssíkok elemzése – összekapcsolva az 1999-ben elvégzett szórendi és mondatrendi vizsgálatokkal – a szövegjelentés komplex reprezentációjának része. Az elemzés szempontjából nem lényegtelen, hogy a novella Áprily Lajos *Fecskék, őzek, farkasok. Elbeszélések* című kötetében jelent meg; Budapesten a Móra Ferenc Könyvkiadó adta ki. A könyv fülszövegének egy részlete jól leírja azt, amit az olvasó a novellák elolvasása során benyomásként szerez a humanista író-költő Áprily Lajosról: „az állatok világán túl a könyv vallomások hangja másról is szól. A személyiség különös varázsának melegségével tárja elénk Áprily Lajosnak, a kitűnő költőnek gazdag érzésvilágát, s mond el nem egy hiteles adatot az életéből. A változatos állatkalandok során megismerjük és megszeretjük a mélyen humanista költőt, akitől mindnyájan megtanulhatjuk, hogy kell testvériesen szeretni az állatokat, s hogy jó gyönyörködni megkapó, színes jelenlétükben” (Áprily 1965).

Alább olvasható a szövegrészlet, amelyben a számok az egyes szövegmondatok sorrendi kódjaiként azonosítandók, és jelen dolgozatban azt a célt szolgálják, hogy az elemzés során említett szövegjelenségeket könnyen vissza tudjuk keresni a kompozíciós egységekre való hivatkozás alapján:¹

¹ A kódolás az eredeti 1999-es kutatás keretében készült, amikor is a szövegmondatok lineáris elrendezésének jelzésére is szolgált. Itt meg kell jegyezni, hogy az egymástól elkülönített (sorszámozott) egységek inkább nevezendők kompozicionális egységeknek, mert némely szöveghelyen nem felelnek meg a szövegnyelvészeti terminológiában szövegmondatnak nevezett struktúrának, amely – Deme László *mondategész* fogalma nyomán (Deme 1971: 39, 41, 99) – lehet teljes egyszerű mondat, lehet mellérendelő összetett mondat tagmondata, és lehet alárendelő összetett mondat egésze. Hogy az 1999-ben elvégzett sorrendi elemzések eredményei és jelen vizsgálat tanulságai a szövegbeli egységekre való hivatkozás síkján egymással összeegyeztethetők legyenek, megtartom az eredeti szövegtagolást, és az egyszerűség kedvéért jelen szempont vizsgálatában a *kompozicionális egység* és a *szövegmondat* kategória azonos értelemben használom.

[1]Őszi vasárnap volt. [2]Vasárnap, mert apám otthon foglalatostkodott, és őszi, mert napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok a falu felett.

– [3]Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba, fordult hozzám apám. – [4]A Bábirkóba? – kérdeztem csodálkozva, mert más vasárnapokon sokkal nagyobb sétákra indultunk a patakok mentén. – [5]Megnézzük a vadat. – [6]Miféle vadat, apám? – [7]Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról. [8]Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.

[9]A vad felizgatta képzeletem. [10]Medve? [11]Farkas? – [12]Majd meglátod – felelte rejtélyeskedő apám.

[13] A Bábirkó nevű falurész nem volt messze a házunktól. [14]Belépünk a faragott kapun. [15]Ismertem a veres bajúszú Barabást, ő volt a falu legszerencsésebb kezű vadásza. [16]Üdvözölte apámat, s megkérdezte: – [17]Vadat látni jöttek? – [18]s már be is tessékelt az alacsony mestergerendás mennyezetű szobába.

[19]Táguló szemem hamar meglátta a vadat. [20]A mestergerendában, kovácsolt vasszegezen hurok volt, abban volt a feje, teste lelógott a padló felé. [21]A padló és a farka vége között alig volt két arasznyi a távolság. [22]Bundája foltos, lába karmos, bajusza nagy macskabajusz, erős fogú szája tátva maradt a halálos görcsben, szőrpamacs a füle hegyén. – [23]Hiúz – mutatta be apám. – [24]Hiúz – ismételte meg a szót Barabás mosolyogva. [25]Álmélkodva néztem a vadat: [26]hiúzt sose láttam.

3.1. A novellarészlet értelmi jelentéssíkjának elemzése

Az értelmi jelentés síkját Petőfi S. János verbalizált fogalmi jelentésként határozza meg. Ez azt jelenti, hogy a befogadója által a szöveghez rendelt értelmi jelentés nyelvi-szemantikai értelmező folyamat eredménye. Ennek során a befogadó a szöveg nyelvi megformáltságához feltételezhetően hozzárendelhető jelszerveződés² alapján létrehozza a nyelvi megformáltság alkotóelemeihez rendelt jelentésegységek szerveződését. Ezzel a művelettel kapcsolatban egymással természetesen összefüggő két eljárást kell kiemelnünk:

– a szöveg kiegészítését a nyelvileg kifejtett egységek alapján értelmezhető (odaértett), nyelvileg nem kifejtett egységekkel;

² A „szöveg nyelvi megformáltságához feltételezhetően hozzárendelhető jelszerveződés” kifejezésnek inherens jegye Petőfi S. János kommunikáció- és szövegfelfogásának az a sajátossága, hogy bármilyen – valamely közlő és/vagy befogadó által végrehajtott – mentális művelet eredménye pusztán „feltételezhető”, mivel a kommunikáció során egymással interakcióba kerülő mentális tartalmak egyediek és egyszeriek, tehát ezek működésének eredményéről általános és kategorikus megállapítás nem tehető.

– olyan, világra vonatkozó ismeretek és feltevések (tudáskeretek, forgatókönyvek) alkalmazását, amelyeket a konvencionális szótári jelentéseket alapul vevő jelentéseken kívül alkalmazunk. (Vö. Dobi 2020: 265.)

Az alábbiakban ennek a két műveletnek az eredményét ismertetem (lásd 3.1.1. és 3.1.2.).

3.1.1. A szövegrészlet verbális kiegészítése

A nyelvileg ki nem fejtett jelentés vonatkozásában fontos tisztáznunk, hogy itt nem a figuratív jelentés vagy a szemantikai implikátumok reprezentációja a feladatunk, hanem azoknak – a nyelvi működésből adódó – kifejtetlen tartalmaknak az explicitté tétele, amelyeket egyébként a mentális működésünk folyamatosan „belepótol” az explicite megformált nyelvi kompozícióba, teljessé téve így a jelentések láncolatát. A szóban forgó szövegrészlet kiegészített változata a következő (a verbális kiegészítések dőlttel szedve olvashatók):

[1]Őszi vasárnap volt (*a nap, amiről írok én, ÁL³*). [2]Vasárnap, mert apám (*az enyém, ÁL-é*) otthon foglalatoskodott, és őszi, mert napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok a falu felett.

– [3]Ebéd után eljössz (*te, ÁL*) velem (*ÁL apjával*) a Bábirkóba, fordult hozzám (*ÁL-hoz*) apám (*az enyém, ÁL-é*). – [4]A Bábirkóba? – kérdeztem (*én, ÁL*) csodálkozva, mert más vasárnapokon sokkal nagyobb sétákra indultunk (*mi, azaz én, ÁL és az apám, az enyém, ÁL-é*) a patakok mentén. – [5]Megnézzük (*mi, azaz én, ÁL és az apám, az enyém, ÁL-é*) a vadat. – [6]Miféle vadat (*nézünk meg mi, azaz én, ÁL és az apám, az enyém, ÁL-é*), apám (*az enyém, ÁL-é*)? – [7]Amit (*a vadat*) a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról. [8]Barabás lőtte bele (*a vadba*) az utolsó golyót, s most ott van az ő (*Barabás*) házában.

[9]A vad (*amely Barabás házában van*) felizgatta képzeletem (*az enyémet, ÁL-ét*). [10]Medve (*a vad, amely Barabás házában van*)? [11]Farkas (*a vad, amely Barabás házában van*)? – [12]Majd meglátod (*te, ÁL*) – felelte rejtélyeskedő apám (*az enyém, ÁL-é*).

[13] A Bábirkó nevű falurész nem volt messze a házunktól (*a miénktől, az enyémtől, ÁL-étől és az apámétől, az enyémetől, ÁL-étől*). [14]Beléptünk (*mi, azaz én, ÁL és az apám, az enyém, ÁL-é*) a faragott kapun (*Barabás házáén*). [15]Ismertem a veres bajúszú Barabást, ő (*Barabás*) volt a falu legszerencsésebb kezű vadásza. [16]Üdvözölte (*ő, azaz Barabás*) apámat (*az enyémet, ÁL-ét*), s megkérdezte (*ő, azaz Barabás*): – [17]Vadat látni jöttek (*önök, te, ÁL és az apád, a tiéd, ÁL-é*)? – [18]s már be is tessékelt (*ő, azaz*

³ ÁL=Áprily Lajos

Barabás) (minket, azaz engem, *ÁL*-t és az apámat, az enyémet, *ÁL*-ét) az alacsony mestergerendás mennyezetű szobába.

[19]Táguló szemem (az enyém, *ÁL*-é) hamar meglátta a vadat (amit *Barabás* lőtt). [20]A mestergerendában, kovácsolt vasszegen hurok volt, abban (a hurokban) volt a feje (az övé, a vadé), teste (az övé, a vadé) lelógott a padló felé. [21]A padló és a farka (az övé, a vadé) vége között alig volt két arasznyi a távolság. [22]Bundája (az övé, a vadé) foltos, lába (az övé, a vadé) karmos, bajusza (az övé, a vadé) nagy macskabajusz, erős fogú szája (az övé, a vadé) tátva maradt a halálos görcsben, szőrpamacs a füle (az övé, a vadé) hegyén. – [23]Hiúz (a vad) – mutatta be (a hiúzt) apám. – [24]Hiúz (a vad) – ismételte meg a szót (a hiúzt) *Barabás* mosolyogva. [25]Álmélkodva néztem (én, *ÁL*) a vadat: [26]hiúzt sose láttam (én, *ÁL*) (mostanáig).

A novellarészlet szövegmondataiban a grammatikai utalásokkal járó implicit-ség érvényesül. Ezzel összhangban a verbális kiegészítések döntően az igei személyragozás, a birtokos személyjelezés, a névmás- és határozottnévelő-használat révén tömörített jelentésösszefüggés „kibontásai”. A grammatikai utalások szemantikai értéke szinte kivétel nélkül maga Áprily Lajos (a gyermek), Áprily édesapja⁴, *Barabás*, a hiúz, valamint a cselekmény folytonosságában szerepet játszó lokális tartalomként *Barabás háza*.

3.1.2. Tudáskeretek és forgatókönyvek

A szövegértelmezés másik mentális művelete néhány jól körvonalazható fogalmi séma elemeit aktiválja a befogadóban. A fogalmi sémák a mentális lexikonunk olyan elemeiből szerveződnek, amelyek a szöveg témájához kapcsolódnak – számtalan lehetséges módon –, és amelyek közül a statikus jelentésűek tudáskeret(ek)be, a dinamikus jelentésűek pedig forgatókönyv(ek)be rendeződnek. A tudáskeretek és a forgatókönyvek sajátos mintái egy-egy tényállás alkotóelemeinek (szereplőinek és történéseinek); egy-egy jellegzetes kulcskategória fogalmi sémájának elemei bizonyos mértékig konkrét szövegpéldány elemzésétől függetlenül megadhatók.

Áprily novellarészletének esetében a statikus jelentésű elemek közül a VA-DAK tudáskerete a legerősebb, ugyanakkor a milió megteremtésében a TERMÉSZETI KÖRNYEZET tudáskerete is szerephez jut. Ezek elemei aktiválódnak a mentális lexikon elemei közül. A szövegrészlet jelentésreprezentációjában konkrétan

⁴ Ahogyan az elemzésben látható, az elbeszélő nézőpontját Áprily-éval azonosítom. Noha ez az azonosítás nem lehet egyértelmű, az általam olvasott Áprily-életrajzok alapján – mivel nem irodalmi elemzésre vállalkozom, hanem a jelentéssíkok reprezentációjának lépéseit kívánom szemléltetni –, még ha az értelmezés leegyszerűsítése is, jelenlegi tudásbázisomra támaszkodva megalapozottnak vélem a szerző személyével azonosítani az elbeszélő ént.

a következő tudáskeretelemek játszanak fontos szerepet: VAD: *vad, vadász, hiúz, medve, farkas, fej, láb, karmos, száj, bajusz, macskabajusz, szörpamacs, fül*; TERMÉSZETI KÖRNYEZET: *nappfény, erdők, bokrosok, patakok, havas, falu, falurész, Bábirkó*.

A dinamikus jelentés síkján a LÁTOGATÁS és a VADÁSZAT forгатókönyvébe tartozó elemek jutnak némi szerephez a szöveg értelmi jelentésének reprezentációjában, ugyanakkor kimondható, hogy az elemzett szövegrész értelmi jelentésében a statikusokhoz képest a dinamikus jelentéseknek kevesebb szerep jut: LÁTOGATÁS: *eljösz, megnézzük, beléptünk, üdvözölte, megkérdezte, látni jöttek, mutatta be*; VADÁSZAT: *hoztak le, lőtte bele*.

4. A referenciális jelentéssík elemzése

A referenciális jelentés a szöveg fizikai megformáltságához a lineáris és a hierarchikus kompozíció értelmezése alapján rendelhető hozzá. Az elemzett szöveg esetében érdekes komplexitás figyelhető meg a novella grafikai síkja okán. A képi médium, amely jelen helyzetben a szöveget dominánsan nyelvi, ugyanakkor mégiscsak multimediális kommunikátummá⁵ alakítja, nem interszjektívén értelmezhető notáció, hanem – formakincsével, ábrázolási technikájával összhangban – valamilyen mértékben szjektív.⁶ Ez a szjektivitás a szövegjelentés reprezentációjában a referenciális jelentés síkján kap teret, illetve minden bizonnyal az asszociatív jelentés síkján is.

A referenciális jelentéssík értelmezéséhez tehát hozzátartozik a szövegnek – a befogadó számára elfogadható – lineáris és hierarchikus szerveződését létrehozó művelet. Ez a mozzanat a nyelvileg explicit tényállások között értelmez elvárásoknak megfelelő összeférhetőségi viszonyokat, illetve olyan lineáris szerveződések, amelyek az ezeket a viszonyokat kifejező verbális elemekből jönnek létre. Az ismertetett folyamat következményeként a befogadó olyan referenciális jelentést értelmez, amelynek alapján a nyelvi szerveződés formái által kifejezett valóságmozzanat mentális képét el tudja fogadni egy összefüggő, jólformált (azaz Petőfi S., ill. a szemiotikai textológia terminológiájában konstringens) való-

⁵ A *kommunikátum* kifejezés Petőfi S. János fogalma, azokra a multimediális alakulatokra vonatkozik, amelyek értelmezésekor nem kizárólag verbális elemek percepciójából indulunk ki, hanem más médiumok is részt vesznek a jelentés kódolásában (a nyelvi eszközökön kívül zenei, képi és/vagy mozgáselemtörzők). (Vö. Petőfi S.–Benkes 1998: 17.)

⁶ A jelstudomány azt tartja az ábrázoló funkciójú médiumokról, hogy a nyelvnek, a zenének és a mozgásnak (pl. testbeszéd, mimika) jelrendszere van, ezért jelölőfunkciójuk és dekódolásuk is dominánsan interszjektív, azaz a befogadók jelentős része számára – a primér (elsődleges) jelértelmezés síkján – nagyjából azonos eredményt ígér. Ugyanakkor a képi médium alkalmazása az ikonológia tudománya szerint nem interszjektív; a képi jelölőelemek ábrázoló funkciója csupán bizonyos érzések kiváltásának kontextusában tekinthető egységesnek és általánosnak; ilyen érzések a gyász és az undor. (Vö. Belting 2001, 2003, 2005.)

ságdarab mentális képeként. A kompozíció alkotóelemei nominális és predikatív referenciájú egységek: a nominális szerveződés értelmezésekor a befogadó a személyeket, a tárgyakat, a tényállásokat és a közöttük lévő korreferenciális viszonyokat azonosítja; a predikatív szerveződés értelmezésekor azoknak az igei vagy más szófajú predikátumoknak a hálóját határozza meg a közöttük lévő korreferenciális relációkkal együtt, amelyekkel a szöveg nyelvi megformálása a tényleges vagy feltételezett valóságmozzanat tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja. A multimediális kommunikátumok esetében a képi ábrázolás síkján megjelenő statikus és dinamikus részletek is szerepet játszanak a referenciális jelentéssík kompozicionális leírásában. A képi sík ábrázolástechnikája eltérő módokon hat az értelmező mentális működésére. A díszítő, rajzos grafika közvetlenül épül be az értelmező mentális folyamatába: hangulatkeltő funkciója a szövegjelentés reprezentációja szempontjából nyilvánvaló, ugyanakkor arra is alkalmas, hogy az értelmező a kép láttán fotografikus memóriájából „előkeressen” egy valósághűen ábrázoló emlékképet (pl. fényképről, ritkábban egyéni élmény nyomán). Szinte biztos, hogy az értelmező a szöveghez általa hozzárendelt valóság leképezésekor egyáltalán nem az illusztrációra, hanem a valósághű emlékképre támaszkodik. A *hiúz* című novella címe felett az alább bal oldalomlévő illusztráció látható, jobbról pedig „A *hiúz*” egy lehetséges valósághű ábrázolása.

A novella nyitó illusztrációja⁷

Forrás: Áprily 1965: 5.

Hiúz

Forrás: Pixabay

A szövegrészlet jelentésének folytonosságában szerepet játszó referenciális egységek lineáris reprezentációját a 4.1. alfejezetben szemléltetem. A szövegjelentés hierarchikus szerveződésének bemutatása jelen esetben csak elvi síkon történhet, mivel nem a teljes szöveget elemzem, hanem az első 26 kompozíciós egységét.

⁷ A tanulmányban szereplő képek és képrészletek eredetivel megegyező színes változatai a kötet online elérhető formátumában láthatók: <https://mnytud.arts.unideb.hu/ot/index.php>.

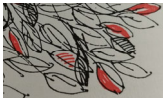

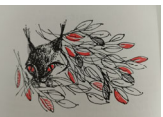
4.1. A nominális és predikatív korreferencialitás reprezentációja

A szövegben nyelviileg kifejtett fogalmi jelentésű, illetve fogalmi jelentést helyettesítő (névmási) elemek közötti korreferencialitást táblázatos formában átláthatóan ábrázolhatjuk. Az alábbiakban a novellarészlet szövegmondatai szerint haladva mutatom be a nominális és a predikatív korreferencialáncokat: a bal oldali oszlopban a novella kompozicionális egységei olvashatók annak megfelelően, ahogyan a fentebb hivatkozott 1999-es kutatás keretében alkalmazták az elemzők. A másik két oszlopban pedig a referenciális jelentéssík reprezentációjában központi szerepet játszó nominális és predikatív láncot tárom fel. A nagybetűvel szedett kategóriák a szövegnek, így a korreferencialáncoknak is alapvető fogalmi jelentésű elemei, amelyek köré vagy fogalmi sémák szerveződnek, vagy pedig ők maguk fogalmi sémák fontos elemei. Ezek a cselekmény ideje és helye, a főszereplő apa és a fia (én), valamint a vadász Barabás, rajtuk kívül pedig a tartalom tárgy kontextusát adó természet.

Mivel – ahogy fentebb szó volt erről – a multimediális kommunikátumok esetében multikódoltságról beszélhetünk, ez a percepció mikéntjét is befolyásolja, és az interpretáció folyamatában a befogadó multidekódolási működését feltételezhetjük. Az alábbi táblázatban az illusztrációs részletek szerepeltetése pusztán azt a célt szolgálja, hogy ha nem is végzem el a képi elemek aprólékos ikonológiai elemzését, arra rámutathassak, hogy a nyelvi és a képi kódolás bizonyos jelentések értelmezésekor összefonódik. A vizuális percipiálás folyamatában ezek is hatnak a befogadó mentális működésére (ahogyan a verbális szöveg formai-tipográfiai tulajdonságai). Az elemzett szöveg esetében a befogadó általi vizuális befogadás procedúrájában elsőként – véleményem szerint szinte magától értetődően – a cím felett látható illusztrációra irányul a befogadó figyelme. A színezés érdekes, kevésbé ábrázoló, mintsem hangulatkeltő szerepe van. Ha a színszimbolikát helyezzük a fókuszba, hamar megtaláljuk a piros szín és a novellában középpontba állított esemény közötti kapcsolatot, ugyanakkor a piros a novella többi – nem vadászati témájú – írásának illusztrációiban is jelen van. A grafikus képi ábrázolási technikája figyelemmarasztaló, a vonalak „kibogozása” a befogadótól energiát kíván, amennyiben mentális működése a képi elemeket kötni kívánja a tudásbázis részét képező valósághoz.

Ezen a ponton arra is érdemes volna figyelmet fordítani (utalva a fentebb leírtakra), hogy az eltérő ábrázolási technikák szövegértelmezésben betöltött szerepében milyen különbségek léteznek, hiszen nyilvánvalóan más egy fényképes illusztráció és egy díszítő, hangulatábrázoló rajz hatása az értelmező mentális működésére. Az elemzett novella esetében – ahogy erről az eddigiekben szó volt – az utóbbi jelenségről beszélhetünk, de a szóban forgó összefüggés ennél jóval mélyebb vizsgálatot érdemelne.

A szövegjelentés síkjainak bemutatása *A hiúz* című Áprily Lajos-novella...

Kompozicionális egységek	Nominális korreferencialitás elemei	Predikatív korre- ferencialitás elemi	Képi elemek
[1]Őszi vasárnap volt.	IDŐ: vasárnap, őszi		őszi, színes levelek
[2]Vasárnap, mert apám otthon foglalatoskodott, és őszi, mert napfényben ragyogtak a tarkuló erdők és bokrosok a falu felett.	IDŐ: vasárnap, őszi HELY: otthon, a falu felett APA: apám ÉN: apám TERMÉSZET: erdők, bokrosok	APA: foglalatoskodott TERMÉSZET: ragyogtak	őszi, színes levelek
– [3]Ebéd után eljössz velem a Bábirkóba ⁸ , fordult hozzám apám.	IDŐ: ebéd után HELY: a Bábirkóba APA: velem, fordult-, apám ÉN: eljössz, hozzám, apám	ÉN: eljössz APA: fordult	
– [4]A Bábirkóba? – kérdeztem csodálkozva, mert más vasárnapokon sokkal nagyobb sétákra indultunk a patakok mentén.	IDŐ: más vasárnapokon HELY: a Bábirkóba, a patakok mentén APA: indultunk ÉN: kérdeztem, indultunk TERMÉSZET: patakok	ÉN: kérdeztem csodálkozva ÉN, APA: sétákra indultunk	
– [5]Megnézzük a vadat.	APA: megnézzük ÉN: megnézzük HIÚZ: a vadat	ÉN, APA: megnézzük	vad
– [6]Miféle vadat, apám?	APA: apám ÉN: apám HIÚZ: vadat		vad
– [7]Amit a székely vadászok tegnap hoztak le a havasról.	IDŐ: tegnap [’szombaton’] HELY: a havasról, hoztak le [a faluba] BARABÁS, VADÁSZ: a székely vadászok HIÚZ: amit	VADÁSZOK: hoztak le	

⁸ Barabás László *A sóvidéki táj és népi kultúra vonzásában* című írásában a következő kontextusban említi a Bábirkót: „Balra, hosszan elnyúlva a találoán „szúnyogszárnyúnak” nevezett Szováta városa és a fürdőtelep villái, szállodái, középen az egykor három falurészből (Görgényalja, Bábirkó, Zsögöd) álló, mára az összekötő részekben is jól kiépült Parajd, jobbra a templomtornyával sugárzó Felsőfálva, háta mögött a legendabeli Kodáros király kincseit rejtő dombok, s távolabb a korondi nagy házak, templomok” (2018: o.n.).

[8]Barabás lőtte bele az utolsó golyót, s most ott van az ő házában.	IDŐ: most [ˈvasárnapˈ] HELY: az ő házában BARABÁS: Barabás, ő HIÚZ: bele, van-	BARABÁS: lőtte bele	
[9]A vad felizgatta képzeletem.	ÉN: képzele <u>te</u> m HIÚZ: a vad	HIÚZ: felizgatta	vad
[10]Medve?	HIÚZ: medve		
[11]Farkas?	HIÚZ: farkas		
- [12]Majd meglátod – felelte rejtélyeskedő apám.	IDŐ: majd [valamikor vasárnap] APA: felelt <u>e</u> , apám ÉN: meglát <u>od</u> , apá <u>m</u> HIÚZ: meglát <u>od</u>	ÉN: meglátod APA: felelte	
[13] A Bábirkó nevű falurész nem volt messze a házunktól.	HELY: a Bábirkó nevű falurész, nem messze a házunktól APA: ház <u>unk</u> tól ÉN: ház <u>unk</u> tól	LÁTOGATÁS - HELY: nem volt messze	
[14]Beléptünk a faragott kapun.	HELY: be a faragott kapun APA: belépt <u>ünk</u> ÉN: belépt <u>ünk</u>	LÁTOGATÁS - ÉN, APA, HELY: beléptünk	
[15]Ismertem a veres bajuszú Barabást, ő volt a falu legszerencsésebb kezű vadásza.	ÉN: ismert <u>e</u> m BARABÁS: a veres bajuszú Barabás VADÁSZ: vadásza	ÉN, BARABÁS: ismertem	
[16]Üdvözölte apámat, s megkérdezte:	APA: apámat ÉN: apá <u>mat</u> BARABÁS: üdvözölt <u>e</u> , megkérdezt <u>e</u>	LÁTOGATÁS - BARABÁS, APA: üdvözölte, megkérdezte	
- [17]Vadat látni jöttek?	HELY: jöttek [ide] APA: jött <u>ek</u> ÉN: jött <u>ek</u> HIÚZ: vadat	LÁTOGATÁS - ÉN, APA, HELY: jöttek	vadat
- [18]s már be is tessékelt az alacsony mestergerendás mennyezetű szobába.	HELY: a szobába BARABÁS: be is tessékelt-	LÁTOGATÁS - BARABÁS, HELY: be is tessékelt	
[19]Tárguló szemem hamar meglátta a vadat.	ÉN: szem <u>e</u> m HIÚZ: a vadat	ÉN, HIÚZ: meglátta	a vadat

A szövegjelentés síkjainak bemutatása *A hiúz* című Áprily Lajos-novella...

[20]A mestergerendában, kovácsolt vasszegezen hurok volt, abban volt a feje, teste lelógott a padló felé.	HELY: a mestergerendában, vasszegezen, padló felé HIÚZ: feje, teste	HIÚZ: lelógott	feje
[21]A padló és a farka vége között alig volt két arasznyi a távolság.	HELY: a padló és a farka között HIÚZ: farka		
[22]Bundája foltos, lába karmos, bajusza nagy macskabajusz, erős fogú szája tátva maradt a halálos görcsben, szőrpamacs a füle hegyén.	HELY: a füle hegyén HIÚZ: bundája, lába, bajusza, szája, füle	HIÚZ: tátva maradt	bundája foltos, bajusza, szája, füle hegyén
– [23]Hiúz – mutatta be apám.	APA: apám HIÚZ: hiúz	APA, HIÚZ: mutatta be	hiúz
– [24]Hiúz – ismételte meg a szót Barabás mosolygva.	BARABÁS: Barabás HIÚZ: hiúz	BARABÁS, HIÚZ: ismételte meg	hiúz
[25]Álmélkodva néztem a vadat:	ÉN: néztem HIÚZ: a vadat	ÉN, HIÚZ: álmélkodva néztem	a vadat
[26]hiúzt sose láttam.	IDŐ: sose ÉN: láttam HIÚZ: hiúzt	ÉN, HIÚZ, IDŐ: sose láttam	hiúzt

1. táblázat: A korreferencialáncok alkotóelemei

A táblázatban összefoglalt – korreferencialitást megvalósító, illetve erősítő – nyelvi elemek szintaktikai nagyságrendjüket tekintve szószerkezetek, szóalakok,

illetve toldalék-morfémák. Szövegnyelvészeti megközelítésben a korreferencialitás hagyományosan a kohézió, azaz a szemantikai összefüggőség eszköze, amelyet leggyakrabban – ahogy Áprily novellájának részletében is – teljes vagy részleges ismétlések, szinonim szavak és kifejezések valósítanak meg. A jelentés összefüggését a szövegnyelvészeti keretben konnexitásnak nevezett grammatikai folytonosság eszközeiként számon tartott névmások, valamint igei személyragok, birtokos személyjelek is erősítik. Nem véletlen hát, hogy vannak, akik azt vallják, hogy voltaképpen bármely nyelvi elem, amely a szöveg nyelvi síkján összekapcsoló funkciót tölt be, kohéziós eszköz, hiszen a jelentésfolytonossághoz járul hozzá. (Vö. Kocsány 1989: 26–43.) A táblázatban mind a nominális, mind pedig a predikatív jelentésű korreferencialáncok elemeit úgy rendszereztem, hogy jelöltem, mely fogalmiséma-elem korreferencialáncához tartoznak (hely, idő, természet, apa, én, Barabás, hiúz, vadász). Így reményeim szerint jól kirajzolódik, hogy a referenciális jelentéssík kontinuitása mely jelentéseken nyugszik. A morfoszintaktikai utalóelemeket aláhúzással emeltem ki, ezek nem meglepően egyes szám első és második személyű, témajelölő egyes szám harmadik személyű, valamint kollektív jelentésű többes szám első és harmadik személyű utalások.

A referenciális jelentés síkján a jelentés-összefüggés tekintetében ki kell emelnem azt a mintázatot, amit a HELY fogalmi sémájába – közelebről a tudáskeretébe – tartozó elemek szerveződése hoz létre. Megfigyelhető, hogy a lokális jelentések szűkülő perspektívát rajzolnak meg, amelynek a szakaszhatárai összhangban vannak a HIÚZ tudáskeret és a LÁTOGATÁS forgatókönyv fordulópontjaival is.

– A HELY jelentés a szövegrészben távoli perspektívából indul: *a falu felett, a patakok mentén, a Bábirkóba, a havasról*;

– aztán Barabás háza felé közeledünk, és be is megyünk: *az ő [Barabás] házában, a Bábirkó nevű falurész, nem messze a házunktól, be a faragott kapun, a szobába*;

– végül bent vagyunk, és naturalisztikusan látjuk az áldozat helyzetét: *a mesterge-rendában, vasszege, padló felé, a padló és a farka között*;

– a legutolsó helyviszony magán a hiúzon van: *a füle hegyén*.

HELY		HIÚZ		LÁTOGATÁS	
<i>a falu felett, a patakok mentén, a Bábirkóba, a havasról</i>	a cselekmény helyszíne, külső tér	<i>a vadat</i>	közelebről meg nem határozott vad	<i>sétákra indultunk hoztak le</i>	cselekvések külső területen
<i>az ő [Barabás] házában, a Bábirkó nevű falu- rész, nem messze a há- zunktól, be a faragott kapun, a szobába</i>	közel Barabás házához, Barabás házának udvara, szoba Barabás házában	<i>a vad medve farkas</i>	közelebről meg nem határozott vad, nemigen medve, nemigen farkas	<i>lőtte bele (az utolsó golyót) beléptünk üdvözölte megkérdezte be is tessékelt</i>	Barabás házához kapcsolódóan a lövés ténye megérkezés Barabás házába

<i>a mestergerendában, vasszegezen, padló felé, a padló és a farka között</i>		<i>feje teste farka</i>	az állat fő testrészei	<i>lelógott</i>	az állat egész testének állapota
<i>a füle hegyén</i>		<i>bundája lába bajusza szája füle hiúz</i>	az állat testének részletei	<i>tátva maradt</i>	az állat egy testrészének állapota

2. táblázat: A HELY perspektívaátváltásának, a HIÚZ tudáskeretének és a LÁTOGATÁS forgatókönyvének párhuzama

Itt azt is érdemes megjegyezni, hogy a korreferencialitáson túl erős mező-összefüggést hoz létre két teljes felosztásviszony is, amelyek mindegyike a hiúz jelentésmezőjét erősíti. A *vad* hiperonima hiponimái (kohiponimái) a *hiúz*, a *farkas* és a *medve*. A *test* hiperonima hiponimái (egymás kohiponimái) a testrészek nevei: *feje*, *farka*, *bundája*, *lába*, *bajusza*, *szája*, *füle*.

4.2. A szövegjelentés hierarchikus szerveződésének vizsgálata

A novellarészlet referenciális jelentésegységeinek hierarchikus reprezentációjában a kiindulópont az egyes egységek összeférhetőségének és az ebből adódó rész-egész relációknak az értelmezése. Az elemzett szöveg fizikai megformálása „irányítja” a befogadó értelmezői műveleteit a jelentésegységek vertikális szerveződésének felismerésében. A vertikális kompozíció elemi szemiotikai egységei a szavak, amelyekből mondatok szerveződnek; ezekből bekezdések; a hierarchikus kompozíció csúcán – a kilenc bekezdésből szerveződő – novella áll, amelynek első öt bekezdése a szemiotikai textológiai elemzés tárgya. A szavak hagyományosan a mikrokompozíció alkotóelemei, a szövegmondatok és a bekezdések a mezoszinthez tartoznak, a novella fő részei (felütés vagy bevezetés, fő rész, befejezés) pedig makroszintű egységek.

Az egyes bekezdésekhez rendelhető tényálláskomplexum eltérő számú és komplexitású tényállásmozzanatokból épül fel, amelyeket eltérő komplexitású nyelvi-szemiotikai szerveződések jelölnek. Itt fontos megjegyezni, hogy a szemiotikai textológiai szövegjelentés-reprezentációnak alapkategóriája a *tényállás* fogalma, illetve ugyanígy a *tényálláskomplexum* is; ugyanakkor a tényállás fogalmának definiálása *propozíció* formájában egy erőteljesen generatív szintaxis forrású szemi-formális jelentésleírás szolgálatában valósult meg; eszerint a propozíció funktor+argumentumai struktúrára épülő egység. Ahogy jelen elemzés bevezető soraiban erről szó volt, az 1999-ben Petőfi S. János által elvégzett

kompozicionális szövegtagolás nem követi egészen ezt a strukturális elvet, ráadásul a *tényálláskomplexum* kategóriája – explicit definíció híján – elmosza a kompozicionális tagolás határait. Annak ellenére, hogy nyilvánvalóan nem igaz, hogy tényállás az, amit az értelmező annak értelmez, mégiscsak kimondható, hogy az erős szintaktikai meghatározottság ellenére a befogadói intuíciónak is jut szerep a kérdésben. Számolva azzal, hogy jelen elemzésnek létezik egy 25 évvel ezelőtti előzménye, amelynek alapjául egy már meghatározott kompozicionális szerveződés szolgál, jelen esetben megmaradok pusztán a problematika megemlítésénél, és a hierarchikus jelentésszerveződés leírásában követjük az 1999-es tagolást.

A szerkezeti egységek a következőképpen épülnek fel a szövegrészletben: az elemzett szövegrészletet öt bekezdés alkotja; az első bekezdés két kompozíciós egységből áll, a második ötből, a harmadik négyből, a negyedik ötből, az ötödik pedig nyolcból, a szöveg mindegyik mondata szavakból szerveződő struktúra. A bekezdések mint tipográfiai is jelölt szövegjelentés-egységek a jelentésegész felől közelítve is jól elkülöníthetők, és megadhatók azok a fogalmiséma-elemek is (alább zárójelben), amelyek az egyes résztémák lehorgonyzását biztosító jelentéseket hordozzák:

- az első bekezdés témája az idő és a hely megrajzolása (*vasárnap, őszi, falu*);
- a második bekezdése a látogatás előkészítése (*eljössz, megnézzük, ott van a házában*);
- a harmadik bekezdés témája lélektani: a gyermek Áprily érzései és gondolatai a látogatás kapcsán (*felizgatta képzeletem, medve, farkas, meglátod*);
- a negyedik bekezdésben megérkezünk a Bábirkóba, ezen belül is Barabás udvarába, majd a házába (*Bábirkó nevű falurész, beléptünk a faragott kapun, üdvözölte, megkérdezte, jöttek, be is tessékelt*);
- az ötödik bekezdés témája a gyermek Áprily „találkozása” a hiúzzal, a hiúz aprólékos bemutatása a gyermek perspektívájából (*feje, teste, farka, bundája, lába, bajusza, szája, füle, hiúz*).

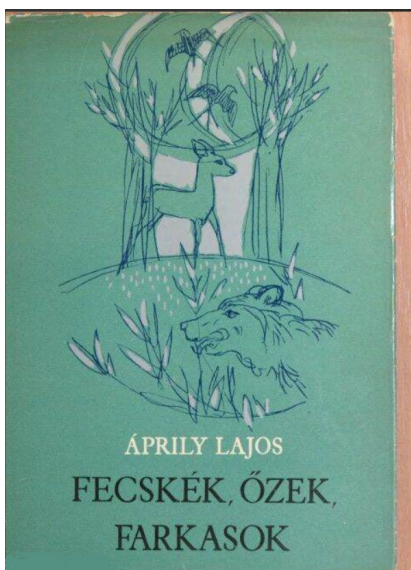
A hierarchikus kompozíció jellemzésében szerepet játszik az a tudásunk is, hogy ismerjük az elemzett részletet magába foglaló novella fizikai megformáltságát, a novellát magába foglaló kötetét is, és leginkább ez utóbbiról való tudásunk alapján csatornázzuk be a szöveg referenciális jelentéssíkjának reprezentációjába azokat az ismereteinket, amelyek a szövegjelentés mentális leképezésekor szerepet kapnak.

4.3. A referenciális jelentéssík reprezentációjához felhasznált tudásbázis

A Petőfi S. János által tudásbázisnak nevezett ismerethalmaz részletei eltérő módokon kapnak szerepet a szöveg referenciális jelentésének reprezentációjában. A tudásbázis elemzése kapcsán fontos szem előtt tartanunk, hogy az értelmező/e-

lemző tudása, ismeretei, tapasztalatai, valamint szubjektív élményei, és mind-ezekből táplálkozó intuíciói és feltételezéseik számos olyan változót foglalnak magukban, amelyek a referenciális jelentés reprezentációját egyedivé és egyszerűvé – az aktuális értelmezőévé/elemzőévé – teszik. A következő észrevételeim kapcsán tehát lényeges, hogy ezek a saját tudásbázison alapulnak.

Áprily Lajos *A hiúz* című novellájának percepciója azt követően lép működésbe, hogy az értelmező szemügyre veszi, kezébe fogja a novelláskötetet (amelynek digitalizált változata kereséseim alapján nem érhető el az interneten). A 1966-os kötet borítója itt látható, a borítón lévő illusztráció és a novellákhoz csatolt grafikák is Szántó Piroska alkotásai, akiről – ha az elemző erre vonatkozó ismeretekkel nem rendelkezik, akkor némi utánajárás után – megtudhatja, hogy az elmúlt évszázad Kossuth-díjjal kitüntetett magyar festője, grafikus, írója, érdemes és kiváló művésze volt.

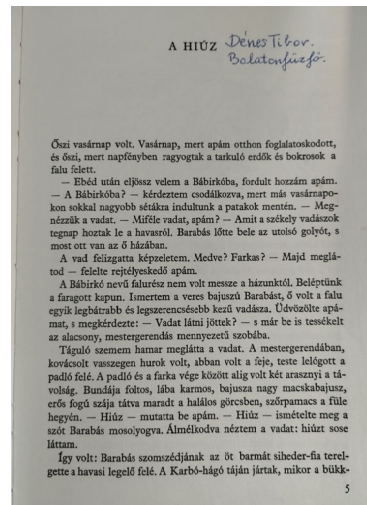
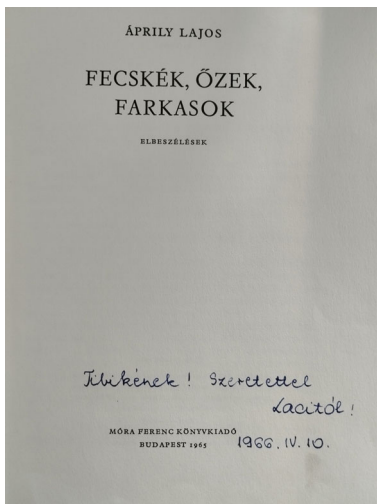

A novelláskötet borítója

A kötet borítójának láttán az Áprily Lajos tevékenységére vonatkozó tudásunk alapján lírai és prózai szövegműfajokkal kapcsolatos elvárásaink is aktiválódhatnak, ha pedig azt is tudjuk, hogy a szóban forgó kötet elbeszélésgyűjtemény, akkor szűkül a perspektívánk, és nem elsősorban az esztétikai érték vagy az érzelmi hatás feldolgozására hangolódunk, hanem inkább cselekménysor, bölcseleti tartalom, személyiségrajz befogadására (ez a felsorolás pusztán sztereotipikus szemléltetése bizonyos kognitív ösvények közötti eltéréseknek). A szóban forgó ismeretek, tapasztalatok Petőfi S. tudásbázis-tipológiájában a tipológiai bázis részletei. Ezeknek az elemzett szövegrészlet referenciális jelentésreprezentációt befolyásoló cen-

trálisbázis-elemeivel való összekapcsolásáért, valamint a centrális tudásbázis elemeinek egymással való összekapcsolásáért a lokális tudásbázis elemei felelnek.

Tudásbázisunk lényeges részlete az, amit a szerzőről, az ő munkásságáról, életrajzáról tudunk, illetve az a viszony, amit az ismereteink birtokában a szerző élete és az elemzett szöveg jelentése között feltételezünk. A *hiúz* című novellát tartalmazó elbeszélés-gyűjteményt – benne összesen 50 novellával – a források szerint Áprily az ifjúság számára adta közre 1965-ben, ezután életében már csak két kötete jelent meg: a *Fegyvertelen vadász* 1966-ban és egy verseskötet 1967-ben *A kor falára* címmel. Áprily – amellet, hogy költő, író volt – tanárként dolgozott. Az elemző számára különleges árnyalatot kaphat a szerző ifjúságnevelő törekvése, ha az – egyébként könyvtárban nem talált, ezért antikváriumból szerzett – elbeszéléskötet belső címoldalán, később az első novellaként álló elemzett mű címe mellett olvasható bejegyzést is a szöveg referenciális jelentésének részeként értelmezzük⁹:

A novelláskötet belső címoldala, valamint a novella kezdő oldala a bejegyzésekkel

A *Tibike* név – kicsinyítő képzője nyomán – valószínűleg mindannyiunkban hasonló képzet keletkezik a fiú korával kapcsolatban, s egyúttal az a benyomás is megszületik, hogy lám, a szerző fél száz éves állatról és a hozzájuk fűződő élményeiről szóló elbeszélése valóban eljutott az ifjúsághoz, legalábbis remélhetőleg az ifjúság egy Dénes Tibor nevű képviselőjéhez.

A referenciális jelentés reprezentációjában az elemző széleskörű háttértudásra támaszkodhat nyilvánvalóan attól függően, milyen lexikális ismeretei, tapasztala-

⁹ Mivel a könyv jelen formájában antikvár példányként bárki számára hozzáférhető volt, a személyes bejegyzés felhasználása jelen publikáció keretében nem sért személyiségi jogot.

tai, élményei, feltevései vannak, amelyek valamilyen kapcsolatban állnak a novel-larészlet értelmi jelentéssíkjaként reprezentált tényállás-komplexummal. A háttér-tudás bizonyos elemei a kollektív tudásunk részei, ezek teremtik meg a nagyará-nyú átfedést az eltérő értelmezők/elemezők által reprezentált referenciális jelenté-sek között; a háttértudásunk más elemei egyéni tudásbázisainkhoz tartoznak, ezek aktiválása vezethet a mentálisan leképezett tényállások közötti eltérésekhez. Szemléltetésképpen előbbi kategóriába sorolhatók például a novella szerzőjével kapcsolatos lexikális tudáselemek; utóbbiba pedig személyes élmények, tapaszta-latok például vadászatokról, vadakról, a hiúzról, az erdélyi havasokról stb.

5. A kommunikatív jelentéssík vizsgálatának tanulságai az 1999-es kutatás nyomán

A kommunikatív jelentés értelmezése olyan művelet, amely mindig egy bizonyos nyelvre vonatkozik, jelen helyzetben a magyarra. Egy adott szöveg kommunikatív jelentése egyrészt a szöveg mondatainak belső elrendezésétől és prozódijától függ, másrészt a mondatok szövegbeli lineáris szerveződésétől. Erre a kétféle szer-veződésre az egyes nyelvek eltérő lehetőségeket és kötöttségeket értelmeznek, amelyek a lineáris elrendezésekkel szoros összefüggésben meghatározzák a rájuk jellemző prozódiai struktúrákat is. Mivel a magyar nyelvben egy szerkezeti egysé-gen belül az összetevők általában többféle elrendezésben állhatnak, és az egyes sorrendi variációkhoz eltérő prozódiai struktúrák is tartoznak, a jelentésreprezentá-ció szempontjából informatív, hogy a lehetséges sorrendi variációk közül melyik elrendezés, illetve melyik prozódiai struktúra választódik ki egy adott szöveg-helyen. Petőfi S. J. ezt az informativitást nevezi „a szóban forgó alapegység, illető-leg alapegység-lánc kommunikatív jelentésének” (Petőfi S. 2008).

Az elemzett novellarészletet alkotó, különböző nagyságrendű kompozíciós egységek lineáris elrendezésének több szempontú vizsgálata valósult meg a fen-tebb már hivatkozott 1999-es kutatás keretében, amelynek tanulságait Szikszainé Nagy Irma foglalta össze *Tűnődés a linearitás kérdésein – Utószó* címmel (Szik-szainé Nagy 1999b). Ez az összegzés a nyelvész kutatók és az egyetemi hallga-tóik által végzett elemzések tanulságait foglalja össze. Nem egyszerű röviden summázni a szerző következtetéseit, ezért hivatkozásomat néhány olyan meg-állapítására korlátozom, amelyek szemléltetik a kommunikatív jelentéssík leírá-sának komplex problematikáját, az eltérő szemléletű megközelítéseket, valamint a máig is szövegvizsgálatokat kívánó tisztázandó kérdéseket. Anélkül, hogy fel-sorakoztatnánk, hogy az alábbi megállapítások mely konstrukciós egységek sor-rendi elemzésének tanulságairól szólnak, az érvelések sarokpontjai jól tapintha-tóvá teszik, hogy a lineáris elrendezés egyidejű rendszerszintű és kontextuális meghatározottsága a problematikát olyannyira kitágítja, hogy az aligha magya-rázható tisztán nyelvészeti eszközökkel.

Magát a kutatás célkitűzését Szikszainé Nagy a következőképpen taglalja: „A kérdés tehát az, hogy változatlan kontextus fenntartása mellett változó szórenddel vagy mondatrenddel melyek a legelfogadhatóbb, azaz a szövegbe beszerkesztettséget mutató, illetve melyek a legelfogadhatatlanabb, vagyis a szövegbe építettséget nem mutató mondatvariánsok, és milyen grammatikai, szemantikai, pragmatikai, stiláris, műfaji és prozódiai érvek támogatják meg ezek kiválasztását” (Szikszainé Nagy 1999b: 134). Az elemzők válaszai – amelyek közül alább valóban pusztán párat idézek – a Szikszainé Nagy által imént felsorolt érvtípusok teljes skáláját lefedik:

– Kocsány Piroska szerint, aki a szövegegységből kiemelt teljes, egyszerű szerkezetű mondat lineáris elrendezését elemzi mind az elfogadhatóságot, mind pedig a kontextusba illőséget figyelembe véve, „először is evidenciákra hivatkozik: grammatikai, konkrétan mondattani és prozódiai szabályokra, mint amelyek meghatározzák a mondat szórendjét, és azt tartja feltérképezendőnek, hogyan írják felül a mondattani kereten belül érvényesülőket az azokon túlmutató prozódiaiak” (i.m.: 136);

– Domonkosi Ágnes véleményét Szikszainé Nagy így összegzi: „A szerző szerint az elfogadhatóság mértékét a leírás különböző szempontok által irányított menete, illetve szintaktikai és ritmikai sajátosságok határozzák meg. A leírás menetének szokás szerint valamilyen deskriptív sémához kell igazodnia: követhet egy térben adott irányt; haladhat egy átfogó képzettől a részletek felé vagy fordítva; illetve haladhat az egyeditől az általános felé vagy fordítva” (i.m.: 137).

– B. fejes Katalin, aki hallgatókkal végeztette el a kommunikatív jelentés elemzését, az ő véleményüket rendszerezi, végül összegzi ebben a formában: „a hallgatói döntéseket a térbeli, az általános és az egyedi sajátosságok szerinti elrendezés, azaz logikai-szemantikai jellemzők motiválták: az egész-rész (a nagyobb kisebb), a lényeges-lényegtelen elemek sorrendje, illetve szintaktikai-ritmikai szempontok: hosszúság-rövidség, igés-igétlen szerkesztés, ritmikusság, rímelés” (i.m.: 137).

Az elemzési feladatok értékelésének összegzéseként a szerzőnek végül két olyan észrevételét idézem, amelyek véleményem szerint kifejezően igazolják, hogy – miként a szövegjelentés referenciális síkjának értelmezése és leírása, úgy – a kommunikatív jelentéssík jelenségeinek magyarázata is megkívánja a befogadói tudásbázis figyelembe vételét: „Több elméleti és módszertani kérdést viszont továbbra is felvet a nyelv különböző szintjein jelentkező lineáris elrendezések megítélése. Különösen pszichológiai megközelítéséből nincs kellően tisztázva: miféle döntés haladhat át az agyban a variánsok közti választáskor; milyen tudatban elraktározott információk lépnek működésbe, amikor elfogadunk vagy elvetünk egy-egy nyelvi variánst; miféle pszichikai folyamatok irányítják az érvelési folyamatot, az öngazolási struktúrákat. Módszertani dilemmaként az is felvetődik, hogy milyen irányba kellene terelni az argumentációt. Mind a hall-

gatói, mind a tanári elemzések egyszerre szövegalkotás- és befogadás-magyarázatok. [...] a megközelítések egyrészt grammatikai tudásból fakadó tudatos indoklások, másrészt az ösztönös megérzést igazolni kívánó argumentációk” (i.m.: 139–140).

6. Az asszociációs jelentéssík elemzése

Az asszociációs jelentéssík az egyes szövegmondatokhoz feltételezhetően hozzárendelt tényállásokból és a közöttük – a kollektív és az egyéni háttértudás alapján – egyéni asszociáció révén értelmezett viszonyokból tevődik össze. A hangsúly itt az asszociáció aktuálisan adott befogadóra specifikusan jellemző természetén van.

Az asszociációs jelentés síkja természetesen nem független az eddig bemutatott három jelentéssík egyikétől sem. Szükségszerűen és egyértelműen áll összefüggésben az értelmi és a referenciális jelentéssíkkal, mivel a mentalizáció folyamatában a kollektív és az egyéni háttértudást is az egyes nyelvi elemekhez rendelhető referenciális értékek aktiválják. A szóban forgó jelentéssík a kommunikatív jelentés síkjával pedig azáltal függ össze közvetlenül, hogy a szövegmondatok különböző sorrendi változataihoz tartozó eltérő prozódiai struktúrák különböző értelmi mintázatokat fejeznek ki, aminek révén a sorrendi változatok eltérő asszociációk kiindulópontjai lehetnek.

Az asszociációs jelentéssík definiálását – amely a Petőfi S. János által meghatározott komplexjel-modellhez kapcsolódó jelentéssíkok kiegészítéseként utólag került be a jelentésrepresentáció elemző apparátusába – az teszi szükségessé, hogy azt, hogy bizonyos sajátos esetekben miképpen állnak össze koherens szöveggé a szövegmondatok, más esetekben pedig miért nem, az értelmi, a referenciális és a kommunikatív jelentéssíkból álló rendszer nem képes explicit módon magyarázni. Úgy gondolom, hogy hasonló a helyzet az olyan szövegek esetében is, amelyek jelentésrepresentációjában a poétikai, az esztétikai érték vagy valamilyen bölcséleti tartalom fontos szerephez jut.

Áprily Lajos *A hiúz* című novellájának cselekménye és motívumai (szereplői, helyszínei) azok a referenciális jelentésrészek, amelyek legvalószínűbben lehetnek egyéni asszociációk kiindulópontjai. Minden bizonnyal eltérő asszociációs jelentéssíkot reprezentál az az értelmező/elemző, akinek vannak, és akinek nincsenek személyes élményei az erdélyi havasokról, a Bábirkóról, a vadászatról, az apa–fiú kommunikációról stb., ugyanakkor – a személyes tapasztalatok meglététől, illetve hiányától függetlenül – az értelmezők/elemzők mentális műveletei is eltérő asszociációkat eredményezhetnek.

Ennek egyik példája lehet saját – ilyen módon egyéni – asszociációm, amely az antikvár könyvpéldány kézzel írott bejegyzései által implikált elképzelésem és a novellában kirajzolódó felnőtt-gyermek viszonyhoz szintén általam rendelt

elképzelt valóság párhuzamba állítása révén keletkezik. Annak ellenére, hogy a „Tibikének! Szeretettel Lacitól!” bejegyzés kontextusának két szereplője majdnem bizonyosan nem apa és fia viszonyban áll egymással, ha a személynevekre vonatkozó használati szokásainkra hagyatkozunk (még ha ettől lehetnek is egyéni eltérések), a fiatal fiú és az idősebb férfi tanító, nevelő közeledése közös motívum a novella cselekményében és az említett bejegyzésben. Sőt, ehhez hozzákapcsolódhat Áprily tanító szándéka az 50 állatokkal kapcsolatos élményről szóló elbeszélés kötetbe rendezésével, ugyanakkor – természeténél fogva másfajta viszonyban – de akár az Ünnepelet személyének és jómagamnak a kapcsolata a tanár és a diákja szerepében. Rendkívül érdekes, ahogyan az értelmező mentális működése során létrejönnek a képzettársítások, minden bizonnyal egy vagy néhány központi jelentés mentén, amely – az elemzett műhöz kapcsolódóan számomra mint értelmező/elemező számára – a felnőtt (tanár, szülő, rokon, barát) ráhatása a gyermek (rokon, diák) intellektuális fejlődésére, a valóság bizonyos részleteinek megmutatása révén.

7. Összegzés, kitekintés

Ahogy az Áprily-novella első öt bekezdésének elemzése alapján látható, a szemiotikai textológiai jelentésreprezentáció a szöveg jelentésének a vizsgálatát sajátos kognitív-pragmatikai keretbe utalja. Ennek eredményeként a befogadó nézőpontja és tudásbázisa – ide értve az összes olyan tényezőt, amely az értelmezés pillanatában a befogadó kognitív adottságait és képességeit meghatározza – erőteljesen előtérbe kerül. Az 1999-ben végzett kutatás tágabb kontextusaként bemutatott többlépcsős elemzés – amelynek keretében a novellarészlet kommunikációs jelentéséről szerzett korábbi ismereteink kiegészülhetnek az értelmi, a referenciális és az asszociációs jelentéssík reprezentációjával – reményeim szerint szemlélteti egyrészt magának a szövegjelentésnek a komplex megközelíthetőségét, másrészt pedig a jelentéssíkok szemiotikai textológiai rendszerét. Ez utóbbinak árnyalására rövid kitekintésként ismertetem Petőfi S. János propozicionális attitűdről szóló elképzelését, valamint szorosan ehhez kapcsolódóan a világok elméletének egy részrendszerét, amelynek kategóriái szerves viszonyba állíthatók a dolgozatban elemzett jelentéssíkokkal.

Ahogy erről az elemzés keretének taglalásakor már szó volt, a jelentésreprezentáció fő forrása egyrészt a befogadó kognitív műveletei során felhasznált egyéni és kollektív tudás, másrészt a tudáselemek között a befogadó által felismert, rekonstruált, feltételezett stb. logikai, illetve asszociatív kapcsolatok halmaza (vö. centrális tudásbázis, lokális tudásbázis). A befogadónak ezekre a logikai kapcsolatokra vonatkozó ítéleteiből, következtetéseiből táplálkozik a befogadó propozicionális attitűdje, vagyis az a kognitív viszonyulás, amely meghatározza a befogadónak a szöveg értelméről teremtett egyéni világát. (Vö. Vass 1990: 103.)

Petőfi S. a propozicionális attitűd kategóriáját összekapcsolja a lehetséges világokat alkotó kategóriákkal, amelyekben a közlőnek az a magatartása jut kifejezésre, amellyel a saját kijelentéseit a való(s) világtól (mint referenciális bázistól) elhatárolja, és egyéni lehetséges világot teremt. A világalkotó tényezők közé olyan kifejezések tartoznak, mint *tud, sejt, gyanít, hisz, feltételez, közöl* stb. (l. Petőfi S. 1994). A világalkotó attitűdök a jelentés értelmezését filozófiai kérdésé tágítják. David Lewis az analitikus filozófia keretében a lehetséges világok magyarázatával igazolja az értelmezői attitűd szerepét a jelentésleképezésben (Lewis 2004). Bár a lewisi filozófia nem emeli be gondolatkörébe az egyéni befogadói mentális leképezés teremtette világ jelenségét, elmélete adaptálható a szemiotikai szövegfelfogás kutatásában. Petőfi S. János a szemiotikai textológiai jelentésleképezés magyarázatában a lehetséges világok elméletét általános értelemben használja: a *való világ* szemiotikai textológiai értelemben egy meghatározott konvenciók által valóságosként feltételezett világ; a *szövegvilág* a szöveg fizikai síkja által feltehetően kifejezett tényállás-komplexum; a *lehetséges világ* a való világhoz való viszonyában értelmezhető, leegyszerűsítve feltételezett valóság; a *részvilág* a világfragmentum valamely összetevője, amelyet valamilyen szempontból el tudunk különíteni a világ többi összetevőjétől.

A szövegjelentés reprezentációja szempontjából (l. különösképpen a referenciális és az asszociációs jelentéssíkot) a lehetséges világ kategóriája különleges jelentőséggel bír: a közlő megnyilatkozásainak a propozicionális attitűd által szervezett összessége, amelyben a szövegvilág tényállásai az értelmező számára igaznak, lehetségesnek minősülnek. Összességében ez tekinthető mind a referenciális, mind pedig az asszociációs jelentéssík reprezentációjának.

Véleményem szerint a szóban forgó elméletek párbeszéde tovább mélyítheti a szövegek jelentésleírását, beleértve a dolgozat tárgyául választott Áprily-novelláét is.

Irodalomjegyzék

- Barabás L. 2018. A sóvidéki táj és népi kultúra vonzásában. *Művelődés* LXXI. évf. <https://muvelodes.net/m/a-sovideki-taj-es-nepi-kultura-vonzasaban> (2024. 08. 23.)
- Belting, H. 2001. *Bildanthropologie: Entwürfe für eine Bildwissenschaft*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Belting, H. 2003. *Kép-antropológia: képtudományi vázlatok*. (Ford. Kelemen P.) Budapest: Kijárat Kiadó.
- Belting, H. 2005. Image, Medium, Body: A New Approach to Iconology. *Critical Inquiry* 31. 302–319.
- Deme L. 1971. *Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Dobi E. 2021. *A szemiotikai textológia hozadéka a szövegek jelentésreprezentációjában. Nyelvtudományi Értekezések 170.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Dobi E. 2020. A szemiotikai textológiai jelentésreprezentáció hozadéka József Attila *Mama* című versének elemzésében. *Argumentum* 16. 260–279.
- Domonkosi Á. 1999. Tagmondatnyi szövegmondat-összetevők lineáris elrendezhetőségének kreatív megközelítése. In: Szikszainé Nagy I. (szerk.): *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez).* *Officina Textologica* 3. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 86–94.
- Kocsány P. 1989. Szövegnyelvészet vagy szövegek nyelvésze? *Filológiai Közöny* 35. 26–43.
- Kövecses Z.–Benczes R. 2010. *Kognitív nyelvészet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lewis, D. 2004. Lehetséges Világok. In: Farkas K.–Huoranszki F. (szerk.): *Modern Metafizikai Tanulmányok.* Budapest: Eötvös Kiadó, 91–99.
- Morris, Ch. W. 1964. *Signification and Significance: A Study of the Relations of Signs and Values.* Cambridge, Mass: MIT Press.
- Petőfi S. J. 1994. Lehetséges világok – szövegvilágok. In: Petőfi S. J.–Bácsi J.–Békési I.–Benkes Zs.–Vass L. (szerk.): *Szövegtan és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez.* Budapest: Trezor Kiadó, 41–61.
- Petőfi S. J. 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai textológiai szövegszemléletbe.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Petőfi S. J. 1999. Előszó. In: Szikszainé Nagy I. (szerk.): *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez).* *Officina Textologica* 3. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 7–11.
- Petőfi S. J. 2008. A szemiotikai textológia elnevezésű szövegtani diszciplína megokoltságáról, jellemző jegyeiről és alkalmazásáról. Előadásként elhangzott 2008. április 7-én.
- Petőfi S. J. 2009. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram II. (Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához).* *Officina Textologica* 15. Debrecen: Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Petőfi S. J.–Benkes Zs. 1998. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II.* Budapest: Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda.
- Szikszainé Nagy I. (szerk.) 1999. *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez).* *Officina Textologica* 3. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Szikszainé Nagy I. 1999a. *Leíró magyar szövegtan.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Szikszainé Nagy I. 1999b. Tűnődés a linearitás kérdésein. Utószó. In: Szikszainé Nagy I. (szerk.): *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezései-*

nek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzéséhez). Officina Textologica
3. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 132–141.

Tolcsvai Nagy G. 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra: Konstantin Filozófus
Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.

Vass L. 1990. Terminológiai szótár a szemiotikai textológia tanulmányozásához.
In: Petőfi S. J.–Békési I. (szerk.): *Szemiotikai szöveg* 1. 85–116.

**A Presentation of the Layers of Text Meaning by Analysing a Passage from
Lajos Áprily's Short Story *A hiúz* [*The Lynx*]**

In this paper, I refer to a semiotic textological research conducted in 1999, in which the authors analysed Lajos Áprily's short story *A hiúz* [*The Lynx*] examining the linear structures of the compositional units of different sizes. The present study puts the results of the above-mentioned research into a broader context by examining the communicative meaning and force of the analysed passage (which is, in fact, based on the linear arrangement of the compositional units) as well as its conceptual, referential and associative meaning. The complexity of the representation of the text meaning is reinforced by the fact that Áprily's text is a construction of not only verbal but also pictorial signs.